

Особливості впливу розладів адаптації на пізнавальну та психоемоційну сфери у військовослужбовців

Shelestova O.V. The peculiarities of adjustment disorders effect on cognitive and psycho-emotional sphere of military persons / O.V. Shelestova // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskiy Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufrieva. – Issue 34. – Kamianets-Podilskiy : Aksioma, 2016. – P. 605–613.

О.В. Шелестова. Особливості впливу розладів адаптації на пізнавальну та психоемоційну сфери у військовослужбовців. У статті проаналізовано особливості впливу розладів адаптації на пізнавальну та психоемоційну сфери у військовослужбовців та оцінено розміри впливу стресу на когнітивну та емоційну сфери досліджуваних. Дослідження здійснювалося шляхом порівняльного аналізу із результатами досліджуваних контрольної групи за допомогою методів первинної і вторинної математичної статистики. Визначено якісні показники динаміки зниження пам'яті та порушення уваги, зниження загального психічного тону в умовах впливу стресових подій під час військової служби. Досліджено зміни на рівні когнітивного компоненту, яке проводилося шляхом бесід та за допомогою тесту 10 слів, таблиць Шульте, та тесту Люшера. Порівняно дані пізнавальної та психоемоційної сфер військовослужбовців з розладами адаптації та посттравматичними стресовими розладами з військовослужбовцями, які таких розладів не мали, а також військовослужбовців строкової служби та служби за контрактом. Представлено зміни в когнітивній та емоційній сферах військовослужбовців з розладами адаптації та посттравматичними стресовими розладами. Описано також зміни у показниках середнього рівня пам'яті, уваги, емоційного фону та стану психічної втоми. Виявлено і представлено показники рівня пізнавальної та психоемоційної сфер у професійній діяльності військовослужбовців різних форм служби. Проаналізовано динаміку змін у пізнавальній та психоемоційній сферах військовослужбовців. Отримані дані узагальнено та результати представлено у вигляді діаграми. Показано порівняльну картину формування порушень пам'яті, уваги, емоційного фону та вегетативного балансу. Емпірично зафіксовано динаміку змін у пізнавальній та психоемоційній сферах військовослужбовців, зокрема пам'яті, уваги, емоційній і діяльній.

Ключові слова: військовослужбовець, розлади адаптації, пам'ять, увага, емоційний фон, вегетативний баланс, пізнавальна сфера, психо-емоційна сфера.

Е.В. Шелестова Особенности влияния расстройств адаптации на познавательную и психоэмоциональную сферу у военнослужащих. В статье проанализированы особенности влияния расстройств адаптации на познавательную и психоэмоциональную сферу у военнослужащих и оценены размеры влияния стресса на когнитивную и эмоциональную сферы обследуемых. Исследования осуществлялась путём сравнительного анализа с результатами испытуемых контрольной группы с помощью методов первичной и вторичной математической статистики. Определены качественные показатели динамики снижения памяти и нарушение внимания, снижение общего психического тонуса в условиях воздействия стрессовых событий во время военной службы. Исследованы изменения на уровне когнитивного компонента, которое проводилось путём бесед и с помощью теста 10 слов, таблиц Шульце и теста Люшера. Сравнены данные познавательной и психоэмоциональной сфер военнослужащих с расстройствами адаптации и посттравматическими стрессовыми расстройствами, с военнослужащими у которых таких расстройств не было, а также военнослужащих срочной службы и службы по контракту. Представлены изменения в когнитивной и эмоциональной сферах военнослужащих с расстройствами адаптации и посттравматическими стрессовыми расстройствами. Описаны также изменения в показателях среднего уровня памяти, внимания, эмоционального фона и состояния психической усталости. Выявлены и представлены показатели уровня познавательной и психоэмоциональной сфер в профессиональной деятельности военнослужащих различных форм службы. Проанализирована динамика изменений в познавательной и психоэмоциональной сферах военнослужащих. Полученные данные обобщены и результаты представлены в виде диаграммы. Показано сравнительную картину формирования нарушений памяти, внимания, эмоционального фона и вегетативного баланса. Эмпирически зафиксирована динамика изменений в познавательной и психоэмоциональной сферах военнослужащих, в том числе памяти, внимания, эмоциональной и деятельностной.

Ключевые слова: военнослужащий, расстройства адаптации, память, внимание, эмоциональный фон, вегетативный баланс, познавательная сфера, психоэмоциональная сфера.

Постановка проблеми. Питання розладів адаптації вивчаються на поведінковому, фізіологічному та соціальному рівнях. Для клініцистів важливу роль у діагностиці наслідків стресових ситуацій, грають прояви психічної дезадаптації. Такі прояви іноді досягають кількісних і якісних характеристик надзвичайного стресу (соматична хвороба, непрацездатність, гостра і хронічна біль, когнітивні та емоційні, сімейні та службові проблеми, проблеми в міжособистісних відносинах).

Актуальність теми. На теперішній час проблема межових станів між психічним здоров'ям і хворобою, якими страждає від 20% до 90% населення є однією з найбільш актуальних. Науковці В.О. Абрамов, Ю.О. Александровський, О.С. Антипова, Е.С. Акарачкова із співавт., В.О. Бордов, П.В. Волошин, В.Л. Гавенко, М.Горовиц Н.О. Шифнер, О.Є. Бобров, М.О.Кульгіна, І.В. Лінський, Н.О. Марута, Л.Ф. Шестопалова, говорячи про розлади адаптації, мають на увазі багаторівневий, функціонально детермінований процес із включенням у нього фізіологічних, особистісно-орієнтованих і соціальних компонентів. [1, 2, 6] Розлади адаптації, як правило, супроводжуються негативними станами. Такі стани визначають як «стрес», «симптоми», «реакції», «дизадаптація», «розлади адаптації». Т.Н. Берг [3] приводить кількісну оцінку феноменологічних ознак стресового реагування людей, які пережили надзвичайні обставини. Автором було відзначено, що під впливом стресу у пацієнтів виявляється порушення мнестичних функцій органічного характеру.

М.В. Зотов та В.М. Петрукович [4, 5] також зазначають, що в осіб з суїцидальною поведінкою в умовах впливу стресогенної інформації спостерігається ряд порушень, які виявляються в зниженні уваги.

Мета дослідження: визначити особливості впливу розладів адаптації на пізнавальну та психоемоційну сфери у військовослужбовців та оцінити розміри впливу стресу на когнітивну та емоційну сфери досліджуваних.

Матеріали дослідження. Оцінка впливу розладів адаптації на когнітивну та емоційну сфери військовослужбовців здійснювалася шляхом порівняльного аналізу з результатами досліджуваних контрольної групи за допомогою методів первинної і вторинної математичної статистики. Досліджувані групи склалися з військовослужбовців з розладами адаптації (ОГ) – 100 осіб та військових без стресових порушень (ГП) – 91 особа. Також дослідження проводилися у групі без стресових порушень (ГП) серед військовослужбовців строкової (52 особи) та контрактної служби (49 осіб).

Результати дослідження короткострокової та довгострокової пам'яті за допомогою тесту запам'ятовування 10 слів в двох групах військовослужбовців були нормативними, на що вказували (табл. 3.1):

- кількість відтворених слів після 1 – 2-го зачитування;
- число слів після 3 – 4-го пред'явлення;
- крива запам'ятовування плавно піднімалася вгору (рис. 3.1);

- кількість слів, які обстежувалися запам'ятали, при перевірці через годину.

Таблиця 3.1

Результати дослідження пам'яті у військовослужбовців з розладами адаптації ОГ та військових без стресових порушень ГП, $x \pm \sigma$

№ дослідження	ОГ, n=100	ГП, n=91
П1	5,56±1,27***	6,12±0,70***
П2	7,02±1,61	7,21±0,71
П3	7,77±1,57	8,04±0,89
П4	8,23±1,72	8,60±0,91
П5	8,62±1,58**	9,10±0,72**
П6	7,39±2,05***	8,51±0,72***
П7	5,30±1,46***	6,09±0,71***

Примітка. 1. ** – $p < 0,01$, *** – $p < 0,001$. 2. П1 – 7 – число зачитування слів.

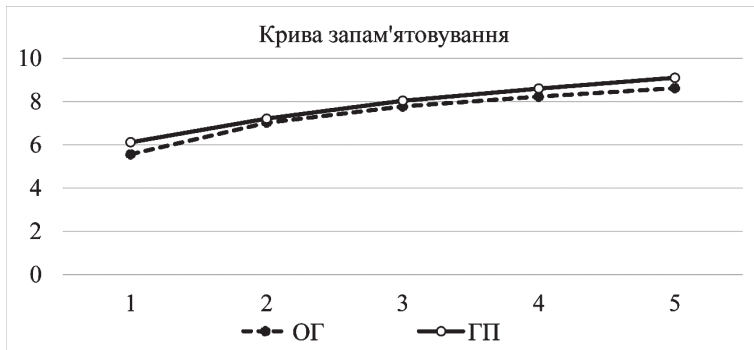

Рис. 3.1. Крива запам'ятовування в опитуваних ОГ та ГП

Однак, не зважаючи на нормативність даних у групах, були виявлені суттєві відмінності, які полягали в тому, що у військовослужбовців з розладами адаптації, були нижчими показники запам'ятовування слів на старті (1-ше зачитування, 5,56±1,27 слів у ОГ проти 6,12±0,70 слів у ГП, $p < 0,001$), наприкінці всіх пред'явлень (5-те зачитування, 8,62±1,58 слів проти 9,10±0,72 слів, $p < 0,01$), та через 1 годину (6-те зачитування, 7,39±2,05 слів проти 8,51±0,72 слів, $p < 0,001$).

Перевірка пам'яті через годину показала, що у військовослужбовців з розладами адаптації були більш вираженими процеси забування, ніж у військових без стресових порушень (5,30±1,46 слів у ОГ та 6,09±0,71 слів у ГП, $p < 0,001$).

Отримані дані вказують на зниження короткострокової та довгострокової пам'яті до рівня нижньої межі норми у військових, які переживають стресовий розлад.

У цілому показники короткострокової та довгострокової пам'яті в опитуваних ГП були в межах норми з підйомом кривої запам'ятовування (табл. 3.2, рис. 3.2).

Таблиця 3.2

Результати дослідження пам'яті у ГП серед військовослужбовців строкової та контрактної служби, $x \pm \sigma$

№ дослідження	ГП1, n=50	ГП2, n=41
П1	6,16±0,71	6,07±0,68
П2	7,34±0,72*	7,05±0,67*
П3	8,10±0,97	7,98±0,79
П4	8,44±0,99*	8,80±0,75*
П5	9,04±0,73	9,17±0,70
П6	8,46±0,71	8,56±0,74
П7	6,10±0,74	6,07±0,69

Примітка. 1. * – $p < 0,05$. 2. П1 – 7 – число зачитування слів.

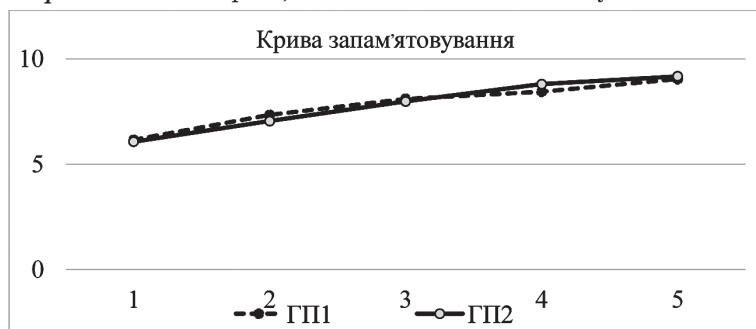

Рис. 3.2. Крива запам'ятовування у ГП

У військових ГП в залежності від того, чи несли вони строкову службу, чи служили по контракту, виявлено більший темп нарощування запам'ятовування у строкових (2-е зачитування, 7,34±0,72 слів у ГП1 та 7,05±0,67 слів у ГП2, $p < 0,05$) та вищий показник відтворених слів наприкінці першого етапу вивчення короткотривалої пам'яті в контрактних військовослужбовців (4-те зачитування, 8,44±0,99 слів проти 8,80±0,75 слів, $p < 0,05$), табл. 3.2.

Дослідження собливостей процесу уваги у військовослужбовців обох груп результати дослідження уваги знаходилися в

діапазоні норми (40 – 50 с), для уваги була притаманна достатня концентрація та стійкість, табл. 3.3. Проте у військовослужбовців з розладами адаптації були нижчими показники концентрації уваги, порівняно з психічно благополучними військовими ($0,45 \pm 0,23$ с у ОГ проти $0,35 \pm 0,16$ с у ГП; відповідно $0,46 \pm 0,22$ с проти $0,34 \pm 0,12$ с; $0,46 \pm 0,24$ с проти $0,36 \pm 0,12$ с; $0,46 \pm 0,23$ с проти $0,35 \pm 0,11$ с; $0,47 \pm 0,24$ с проти $0,36 \pm 0,11$ с, $p < 0,001$).

Таблиця 3.3

Результати дослідження уваги у ОГ та ГП, $x \pm \sigma$

№ дослідження	ОГ, n=100	ГП, n=91
Увага 1	$0,45 \pm 0,23^{***}$	$0,35 \pm 0,16^{***}$
Увага 2	$0,46 \pm 0,22^{***}$	$0,34 \pm 0,12^{***}$
Увага 3	$0,46 \pm 0,24^{***}$	$0,36 \pm 0,12^{***}$
Увага 4	$0,46 \pm 0,23^{***}$	$0,35 \pm 0,11^{***}$
Увага 5	$0,47 \pm 0,24^{***}$	$0,36 \pm 0,11^{***}$

Примітка. *** – $p < 0,001$.

Таблиця 3.4

Результати дослідження уваги у ГП, $x \pm \sigma$

№ дослідження	ГП1, n=50	ГП2, n=41
Увага 1	$0,36 \pm 0,19$	$0,33 \pm 0,13$
Увага 2	$0,36 \pm 0,15$	$0,32 \pm 0,08$
Увага 3	$0,36 \pm 0,11$	$0,35 \pm 0,12$
Увага 4	$0,37 \pm 0,14$	$0,34 \pm 0,06$
Увага 5	$0,38 \pm 0,13$	$0,35 \pm 0,07$

У табл. 3.4 подано дані щодо порівняння концентрації уваги поміж опитуваними строкової та контрактної служби у ГП. Виявлено, що увага концентрувалася достатньо та була стійкою, значимі відмінності щодо уваги були відсутні.

При дослідженні особливостей психоемоційної сфери військовослужбовців обох груп виявлено тропотропну спрямованість щодо психоемоційного стану (коефіцієнт Шипова – $0,98 \pm 0,55$ балів у ОГ та $0,94 \pm 0,47$ балів у ГП), яка характеризувала компенсований стан психічної втоми, що проявлявся установою на збереження енергії, потребою у спокої та зменшенні емоційних затрат за рахунок періодичного зниження активності (табл. 3.5). Даний стан потребував оптимізації режиму діяльності, праці та відпочинку.

Показники за коефіцієнтом аутогенної норми Вальнефера, який характеризує емоційний фон, у групі військових без стресових психічних розладів знаходилися у межах умовної

норми, тоді як у респондентів з розладами адаптації її перевищували ($16,52 \pm 6,66$ балів в ОГ проти $13,82 \pm 6,23$ балів у ГП, $p < 0,01$, табл. 3.5). Це вказувало на відхилення в емоційному стані опитуваних ОГ у вигляді зростання частоти негативних емоцій, персистуванні неприємних переживань, підвищення психоемоційного напруження, порушення адаптаційного процесу, неможливості самостійного психічного самовідновлення.

Таблиця 3.5**Результати дослідження психоемоційного стану у ОГ та ГП, $x \pm \sigma$**

Коефіцієнти	ОГ, n=100	ГП, n=91
КШ	$0,98 \pm 0,55$	$0,94 \pm 0,47$
КВ	$16,52 \pm 6,66^{**}$	$13,82 \pm 6,23^{**}$

Примітка. 1. КВ – аутогенна норма Вальнефера, КШ – коефіцієнт Шипоша або коефіцієнт вегетативного балансу. 2. ** – $p < 0,01$.

У військовослужбовців ГП результати, що характеризують психоемоційний стан, суттєво не відрізнялися (коефіцієнт Шипоша – $0,89 \pm 0,33$ балів у ГП1 та $1,0 \pm 0,60$ балів у ГП2; коефіцієнт Вальнефера – $14,12 \pm 5,71$ балів та $13,46 \pm 7,06$ балів, табл. 3.6).

Таблиця 3.6**Результати дослідження психоемоційного стану у ГП, $x \pm \sigma$**

Коефіцієнти	ГП1, n=50	ГП2, n=41
КШ	$0,89 \pm 0,33$	$1,0 \pm 0,60$
КВ	$14,12 \pm 5,71$	$13,46 \pm 7,06$

Примітка. 1. КВ – аутогенна норма Вальнефера, КШ – коефіцієнт Шипоша або коефіцієнт вегетативного балансу.

Отже, тропотропна спрямованість психоемоційних установок у поєднанні з відхиленнями від аутогенної вказували на більш тяжкі зрушення в емоційній сфері у військовослужбовців з розладами адаптації.

Висновки. Отримані дані вказують на зниження короткострокової та довгострокової пам'яті до рівня нижньої межі норми у військових, які переживають стресовий розлад. Також у військовослужбовців з розладами адаптації спостерігалися нижчі показники концентрації уваги, порівняно з психічно благополучними військовими. У психоемоційній сфері отримані дані свідчать про відхилення в емоційному стані опитуваних. У військовослужбовців з розладами адаптації виявлено порушення у вигляді зростання частоти негативних емоцій, персистуванні неприємних переживань, підвищення психоемоційного напруження, порушення адаптаційного процесу, неможливості

самостійного психічного самовідновлення. Отже, тропотропна спрямованість психоемоційних установок у поєднанні з відхиленнями від аутогенної вказували на більш тяжкі порушення в емоційній сфері у військовослужбовців з розладами адаптації.

Список використаних джерел

1. Акарачкова Е.С. Стресс и расстройства адаптации / Е.С. Акарачкова, О. В. Котова, С. В. Вершинина, И. В. Рябоконтъ // Лечащий врач. – 2014. – № 6. – С. 61–65.
2. Horowitz M.J. Phaze oriented treatment of stress response syndromes // Am. J. Psychotherapy. – 1973. – V. 27. – P. 506–515.
3. Берг Т. Н. Влияние ситуации угрозы для жизни на личность военнослужащего (на примере военнослужащих АПЛ «Нерпа») / Т. Н. Берг // Сборник научных статей международной научно–практической конференции / под ред. Р.В. Кадырова. – Владивосток : Мор. гос. ун-т им. адм. Г.И. Невельского. – 2011. – 373 с. – С. 124–132.
4. Зотов М. В. Дисфункции когнитивного контроля у лиц с суицидальным поведением / М.В. Зотов, В.М. Петрукович // Экспериментальная психология в России : Традиции и перспективы, – 2011. – С. 384–390.
5. Зотов М. В. Механизмы регуляции когнитивной деятельности при воздействии стрессогенных факторов (в норме и патологии) : автореф. дисс. д-ра психол. наук / М.В. Зотов. – СПб. – 2011. – 52 с.
6. Тези Науково–практичної конференції «Сучасні підходи до діагностики, терапії та реабілітації посттравматичних стресових розладів» / П. В. Волошин, Н. О. Марута, Л. Ф. Шестопалова, І. В. Лінський // Український вісник психоневрології. – 2015. – Том 23. – Випуск 2 (83). – 105 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Akarachkova E.S. Stress i rasstroistva adaptacii/ E.S. Akarachkova, O.V.Kotova, S.V.Vershinina, I.V.Ryabokon// Lechaschiy vrach. – 2014. – № 6. – S.61–65.
2. Horowitz M.J. Phaze oriented treatment of stress response syndromes // Am. J. Psychotherapy. – 1973. – V. 27. – P. 506–515.
3. Berh T. N. Vlieavie situacii uhrozy dlya zhyzni na lichnost voennosluzhasheho (na primere voennosluzhaschyh APL «Nerpa») / T.N.Berh // Sbornik naychnux statey mezhdunarodnoy naychno–prakticheskoy konferencii / Pod red. R.V. Kadurova. –Vladivostok: Mor. gos. Un–t im. adm. G.I. Nevelskoho. –2011. – 373 s. – S. 124–132.

4. Zotov M. V. Dysfunktii kognitivnogo kontrolya y lite s syitcidualnim povedeniem / M.V. Zotov, V.M. Petrukovich // *Experimentalnaya Psychologiya v Russii: traditcii i perspektivy*. – 2011. – S. 384–390.
5. Zotov M. V. *Mechanizmi rehulyatsyy kohnytyvnoy deyatelnosti pri vozdeystvii stressohennyh factov (v norme i pathologyy): avtoref. dis. dr-a. psychol. nayk/ MV Zotov*. – SPb. – 2011. – 52 s.
6. TEZY Naycovo–practichnoy konferencii «Sychnasi pidxody do diagnosticy, terapii ta reabilitacii post-traumatichnix stresovix rozladiiv» / P.V.Voloshin, N.O.Maruta, L.F.Shestopalova, I.V.Linsky // *Kharkov Ukrainskiy visnuc psychoneurologii*, – 2015. – Tom 23. – Vupysc 2 (83). – 105 s.

O.V. Shelestova. The peculiarities of adjustment disorders effect on cognitive and psycho-emotional sphere of military persons. The article analyzes the features of adjustment disorders influence on cognitive and psycho-emotional sphere of military persons. The stress effect on cognitive and emotional sphere on persons understudy is surveyed. The study was carried out by means of comparative analysis of the results of the control group using primary and secondary methods of mathematical statistics. It is defined the quality indicators of the dynamics of memory loss and violation of attention, reducing the overall mental tone in the conditions of stressful events during military service. The changes at the cognitive component level, which was conducted through interviews and through the test of 10 words, tables of Schulte and Luscher test were studied. The data of cognitive and psycho-emotional areas of military personnel is compared with adjustment disorders and posttraumatic stressful disorders, with servicemen who had not these disorders, as well as contract servicemen. The changes in cognitive sphere and emotional sphere of servicemen with adjustment disorders and posttraumatic stressful disorders are presented. The changes in terms of the average level of memory, attention, emotional background and state of mental fatigue are described. The indicators of cognitive and psycho-emotional sphere level in the professional activities of military persons are discovered and presented. The dynamics of changes in cognitive and psycho-emotional spheres of military personnel is analyzed. The data is summarized and the results are presented in a diagram. The comparative model of the disorders of memory, attention, emotional background and autonomic balance is shown. The dynamic of changes in cognitive and psycho-emotional sphere of military personnel, including memory, attention, and emotional activity is empirically observed.

Key words: serviceman, adaptation disorders, memory, attention, emotional background, vegetative balance, cognitive sphere, psycho-emotional sphere.

Received July 10, 2016

Revised August 21, 2016

Accepted September 23, 2016